

içermekteydi. 1793'te Tecellî Mehmed Efendi yeni bir cami inşa ettirdi. 1796'dan önce Yûsuf Âgâh Efendi b. Süleyman Penah Efendi bir kütüphane kurdu ve mektep yaptırdı. Rusya tarafından örgütlenen Mora isyanını izleyen yıllarda 1770'ten 1779 yılına kadar paralı Arnavut askerleri ve yağmacı çetecilerin faaliyetleri şehre zor günler yaşattı. Bu yıllarda pek çok köyde müdafaası kolay olan kule evler yapıldı, Tripoliçe sağlam bir surla çevrildi, bir tabya ve iç kale ile güçlendirildi.

William M. Leake, Tripoliçe'nin 1805'te 1000'i Yunanlılar'a ait toplam 2500 hânesi olduğunu belirtir. 1813'te Henry Holland Tripolitza'nın büyük, surla çevrili bir şehir olduğunu, üçte biri veya dörtte biri Türk olduğunu, 15.000 kişilik bir nüfusu bulunduğunu yazar. Aynı yıl Tripoliçe'yi gören Gell ise 20.000 ile 30.000 arası bir nüfustan söz eder. 1828'de daha eski bir bilgiye dayanan Maximilian Thielen kitabında Tripolitza'yı bir duvarla çevrilmiş, altı kapılı, yüksek zeminde bir iç kaleye sahip istihkamlı bir şehir diye anlatır; dört büyük camiyi, altı Yunan kilisesini ve birkaç vakfı, pek çok hamamı, şehrin ortasında bir pazarı ve geniş caddeleri kaydeder. Thielen ayrıca Tripolitza'da çok hareketli bir ticarî hayatın olduğunu, burada 12.000 civarında nüfusun bulunduğunu tahmin eder. 1822 Ekiminde Yunan isyanı sırasında şehir bölgedeki diğer yerleşim yerlerinden kaçan müslümanlarla doldu. Burası Yunanlı âsilerce ele geçirildi ve müslüman nüfusun tamamı katledildi. Bunların sayısı birçok kaynakta 25.000-30.000 olarak verilir.

Tripoliçe 1825 Haziranında Kavalalı İbrahim Paşa tarafından savaşız geri alındı. Şehir 1828'de tamamen tahrip edildi. 1830'larda Yunanistan bağımsız bir devlet haline gelince Fransız askerî mühendisleri yeni bir plana göre şehrin tekrar inşa edilmesine yardımcı oldu. Aynı yıllarda şehrin ismi Tripolis şeklinde değiştirildi. Bugün medrese diye isimlendirilen ve Aghios Dimitrios Meydanı'nda bulunan taştan yapılmış sağlam bir köşkle XVIII. yüzyılın sonlarıyla XIX. yüzyılın ilk dönemlerinden kalma mezar taşları dışında Osmanlı Tripoliçesi'nden herhangi bir şey kalmamıştır. Şehirde bazı önemli Osmanlı siyaset adamları ve yazarları yetişmiştir. Bunlar arasında Vezirîâzam Morali Damad Hasan Paşa ile âlim, şair ve siyasetçi Abdurrahman Sâmî Paşa zikredilebilir. Tripoliçe günümüzde 25.000 dolayında nüfusuyla Mora'nın idarî bir merkezi ve yolların düğüm noktasında tarımsal bir pazar yeri konumundadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Libro di Ristretti della famiglie e anime effettive in territori del Regno di Morea, Venice, State Archive, nr. Grimani A1, servi 54; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 356-358; B. Randolph, *Present State of the Morea, Called Anciently Peloponnesus*, Oxford 1686, tür.yer.; F. C. H. L. Pouqueville, *Voyage en Morée à Constantinople*, Paris 1805, I, 71-73; H. Holland, *Travels in The Ionian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia &c during the Years 1812 and 1813*, London 1815, s. 428; M. F. Thielen, *Die Europäische Türkei, Ein Handwörterbuch für Zeitungsleser*, Wien 1828, s. 287-288; W. M. Leake, *Travels in the Morea*, London 1830, I, 87-89; G. Fougères, *Mantinee et l'Arcadie Orientale*, Paris 1898, s. 598-599; U. Wolfart, *Die Reisen des Evliya Çelebi durch die Morea*, München 1966, s. 90-93, 172-173; Nejat Göyünç, "Osmanisch Türkische Bautätigkeit auf Morea", *Actes de II. Congres International des Etudes Sud-Est Européennes*, Athenes 1981, s. 371-375; a.m.f., "Mora'da Osmanlı-Türk İnşaat Faaliyeti", *GDAAD*, I (1972), s. 13-18; Ayverdi, *Auropa'da Osmanlı Mimârî Eserleri IV*, s. 252 vd.; A. Petronotis, "Ottoman Monuments of Arkadia (Tripolis)", *Mélanges Prof. Machiel Kiel* (ed. Abduljelil Temimi), Zaghoun 1999, s. 379-418.



MACHIEL KIEL

TRITTON, Arthur Stanley (1881-1973)

İngiliz şarkiyatçısı.

25 Şubat 1881'de İngiltere'nin Norfolk bölgesinde bir sahil kasabası olan Great Yarmouth'da doğdu. Kasabadaki Protestan (Congregational) kilisesinde din adamı olan babasının hastalığı sebebiyle ailesi beş yıl sonra Wandsworth'a göç etti. Tritton orta öğrenimini Londra'da United Westminster School'da tamamladı. Yüksek öğrenimini Londra Üniversitesi'nde İngiliz dili ve edebiyatı ile (1900) Oxford Üniversitesi Mainsfield College'da teoloji (1906) olmak üzere iki alanda yaptı. Morcombelake kasabasındaki Protestan kilisesinde bir yıl dinî hizmette bulundu. Göttingen Üniversitesi'nde J. Wellhausen'in danışmanlığında iki dönem teoloji çalışmalarını sürdürdü. 1909 yılında Lübnan'ın Bürümmâne kasabasındaki Friends' Mission School'da öğretmen olarak çalıştı. 1911-1916 arasında Edinburgh Üniversitesi İbrânî ve Sâmî dilleri kürsüsünde asistanlık yaptı. Bu arada Aden'de birkaç ay misyonerlik faaliyetinde bulundu. 1914'te Londra Üniversitesi'nde Arap dili ve edebiyatı alanında yüksek lisans derecesini aldı. "The Rise of the Imams of Sanaa" adlı teziyle 1918 yılında Edinburgh Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. 1921'de Aligarh Üniversitesi'ne Arapça profesörü olarak tayin edildi.

Encyclopedia of Islam için yazdığı "Aligarh" maddesinde dokuz yıl süreyle çalıştığı bu üniversite hakkında önemli objektif bilgiler yer almaktadır. 1931'de Londra'daki School of African and Oriental Studies'in (SOAS) Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne öğretim üyesi tayin edildi. Farklı statülerde çalıştıktan sonra 1938'de H. Gibb'in ardından profesörlüğe yükseltildi ve bölüm başkanlığına getirildi. 1946 yılında emekliye ayrılmasına rağmen bu kurumda ders vermeyi sürdürdü. Aynı yıl School of African and Oriental Studies'in şeref üyeliğiyle ödüllendirildi, ayrıca kendisine "professor emeritus" unvanı verildi. Emekliliği döneminde School of African and Oriental Studies yanında British Museum'un şarkiyat çalışmaları bölümüne devam etti. Royal Asiatic ve Royal Central Asian Societies gibi kurumların ilmi toplantılarına katıldı. 8 Kasım 1973'te öldü. Özenli ve dikkatli bir öğretim üyesi, istikrarlı bir ilim adamı olan Tritton'un ilmi çalışmaları derinlikli olmaktan çok Arapça, İbrânî ve Süryânîce'den İslâm dini, İslâm tarihi, İslâm eğitim kurumlarından kelâm ve itikadî mezheplerine kadar çok geniş bir alana yayılmaktadır. Konuları ele alma yöntemi tahlil ve yorumlara değil araştırmalarını hassas bir şekilde kaydederek bulgularını tanzim etmeye dayanmaktadır. Konunun aslını gölgeleyecek abartılı ifadelerden kaçınmaya özen göstermiş, bozuk üslûpla yazılan ve gramer hataları içeren bazı eserler hakkında tanıtım ve değerlendirmeye kaleme almayı kabul etmemiştir.

Eserleri. 1. *The Rise of the Imams of Sanaa* (Oxford 1925). 2. *The Caliphs and their non-Muslim Subjects* (London: Oxford University Press 1930). Hz. Ömer'in hilâfeti döneminde İslâm topraklarındaki gayri müslim unsurların dinî, sosyal ve kültürel hayatının ele alındığı eser Hasan el-Habeşi tarafından *el-Hulefâ' ve re'â-yâhüm min gayri'l-müslimîn* adıyla Arapça'ya çevrilmiştir (Kahire 1949). 3. *Teach Yourself Arabic* (London 1943, 1947, 1958, 1967). Temel sarf ve nahiv kurallarıyla konuşma dilinde geçen bazı ifade kalıpları ve cümleleri içeren kendi kendine Arapça öğrenme kitabıdır. 4. *Muslim Theology* (Bristol 1947). Kelâm ilminin oluşum süreci, itikadî mezhepler ve bazı kelâm meselelerine dair olan eseri Mehmet Dağ *İslâm Kelâmı* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir (Ankara 1983). 5. *Islam: Beliefs and Practices* (London 1951, 1954, 1957, 1962, 1966). Eserde Hz. Muhammed ve Kur'an, İslâm'da ibadetler, hadis ve sünnet, iman

esaları, şeriat, itikadî mezhepler, tasavvuf, hilâfet ve devlet sistemi, İslâm toplumunda sosyal hayat ve son dönem dinî akımlar üzerinde durulmaktadır. 6. *Materials on Muslim Education in the Middle Ages* (London 1957). Ortaçağ'da İslâm dünyasının farklı bölgelerinde eğitim faaliyetleri ve medreseler çeşitli istatistik bilgilerle değerlendirilmektedir. Tritton özellikle *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, *Journal of the Royal Asiatic Society* ve *Oriens* gibi yayınlarda ve bir süre editörlüğünü yaptığı *The Encyclopaedia of Islam* gibi ansiklopedilere çok sayıda makale ve madde yazmış, sadece *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*'de 140 kitap hakkında değerlendirme yazıları çıkmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Necîb el-Akîkî, *el-Müşteşriqûn*, Kahire 1980, II, 110-111; Abdurrahman Bedevî, *Mevsû'atü'l-müşteşrikin*, Beyrut 1984, s. 95; Yahyâ Murâd, *Mu'cemû esmâ'i'l-müşteşrikin*, Beyrut 1425/2004, s. 228-229; W. Behn, *Concise Biographical Companion to Index Islamicus: An International Who's Who in Islamic Studies from its Beginnings Down to the Twentieth Century*, Leiden 2004, III, 535; Abdülhamid Sâlih Hamdân, *Tabakâtü'l-müşteşrikin*, Kahire, ts. (Mektebetü Medbûlî), s. 108-109; C. F. Beckingham, "Arthur Stanley Tritton", *BSOAS*, XXXVII (1974), s. 446-447; A. S. Tritton, "Aligarh", *El*, I, 299-300.



MUSTAFA SİNANOĞLU

TSCHUDI, Rudolf

(1884-1960)

İsviçreli şarkiyatçı,
tarih âlimi.

2 Mayıs 1884'te İsviçre'nin Glarus şehrinde doğdu. Yüksek öğrenimini Basel Üniversitesi'nin Klasik ve Şark Filolojisi bölümlerinde 1904 yılında tamamladı. 1910'da Erlangen'da Georg Jacob'un gözetiminde *Das Âsafnâme des Lutfi Pascha* adlı teziyle doktor unvanını aldı. Bu sırada hocasının teşvikiyle Türkçe öğrendi. Ardından Hamburg'da bulunan Koloni Enstitüsü'nün Tarih ve Kültür Semineri'nde Carl Heinrich Becker'in yanında asistanlığa başladı. Tübingen'de doçentliğe hazırlanırken I. Dünya Savaşı'nın çıkması yüzünden çalışması yarım kaldı. 1914'te Becker'in yerine Hamburg'daki Koloni Enstitüsü'ne tayin edildi. Savaştan sonra 1919'da Zürih Üniversitesi'ne profesör olarak gitti. 1922'de Basel Üniversitesi'ne geçti. Öğrencisi Fritz Meier'e profesör kadrosunu açabilmek için 1949'da bu görevinden istifa etti, fakat aynı üniversitede ders vermeyi

sürdürdü. 1952'de Deutsche Morgenländische Gesellschaft'ın, 1959'da Peru'daki Instituto Peruano de Altos Estudios Islámicos'un şeref üyeliğine getirildi. Yetmiş yaşında iken bir ameliyat geçirdi ve daha sonra 11 Ekim 1960'ta Basel'de öldü.

Rudolf Tschudi'nin bilim anlayışının şekillenmesinde iki akademisyenin etkisi olmuştur. Bunlardan biri doktora hocaları Georg Jacob, diğeri Carl Heinrich Becker'dir. Jacob, Arap dili ve edebiyatında kendisine rehberlik etmiş, bu vesileyle Türkçe'ye ve dervişlik öğretisine ilgi duyarak bu alanlara yönelmiştir. Ardından Türkiye'ye gitmiş, Türkiye'de iken Türkçe, Arapça ve Farsça pek çok yazma eser toplayarak İsviçre'ye götürmüştür. Bu eserleri önemli bir koleksiyon niteliğinde Basel Üniversitesi Kütüphanesi'ne hediye etmiştir. Becker'in şahsında gerçek anlamda tarihçiliği bulan Tschudi, antik dünyanın devam edegelen etkisi ve İslâm kültüründe bir rönesansın eksik olduğu inancını hocasıyla birlikte benimsiyordu. Bu dönemde dervişliğe olan ilgisi zayıflamış ve daha çok tarih yazıcılığıyla uğraşmış, çalışmalarında Osmanlı-Türk tarihi araştırmalarına ağırlık vermiştir. Öğrencisi Fritz Meier hocasının yetmişinci doğum günü dolayısıyla bir hâtıra kitabı yayımlamıştır (*Westöstliche Abhandlungen. Rudolf Tschudizum siebzigsten Geburtstag Über reicht von Freunden und Schülern*, Wiesbaden 1954).

Eserleri. 1. *Das Âsafnâme des Lutfi Pascha* (doktora tezi, Berlin 1910). Eserin girişinde Lutfi Paşa'nın hayatına ayrıntılı biçimde yer verilmiş ve *Âsafnâme*'nin yazma nüshaları üzerinde durulmuştur. Kitabın iki ana bölümünden ilki *Âsafnâme*'nin Almanca tercümesini açıklamalı dipnotlarıyla içerir. Dipnotlar daha ziyade bazı kavramların Almanca karşılıklarıyla şahıs isimleri hakkındaki izahlardan ibarettir. İkinci bölümde kitabın tam metni yer almaktadır. **2.** *Das Vilâjet-nâme des Hâdschim Sultan* (Berlin 1914). Bu çalışma da iki bölümden meydana gelir. İlkinde eserin Almanca çevirisi dipnotlarla birlikte verilir; ikinci bölüm eserin metninden oluşur. **3.** *Das Chalifat* (Tübingen 1926). Türkiye'de hilâfetin kaldırılmasından yaklaşık bir yıl sonra Basel'de bir konferansta sunulduktan sonra yayımlanan küçük bir risâledir. Burada halifeliğin kaldırılmasının Türkiye'nin İslâmî gelenekten tamamen kopması anlamına geldiği ve bunun Türkiye'nin Avrupalılaşması amacıyla yönelik olduğu belirtilir. **4.** *Vom alten osmanischen Reich* (Tübingen 1930). Bu çalışma da bir konferanstan geliştirilmiş



Rudolf
Tschudi

dipnotlu yirmi sekiz sayfalık bir metindir. Girişte Anadolu'da millî bir Türk Devleti'nin ortaya çıktığı ve Osmanlı Devleti'nin milletler üstü İslâmî âlâmetlerinin terkedildiği vurgulanır; Avrupalılaşma'nın geçmişten tamamen kopma amacını taşıdığı ifade edilir.

Tschudi'nin diğer çalışmaları şunlardır: "Ein Schreiben Sülejmans I. an Ferdinand I." (*Festschrift Georg Jacob*, Leipzig 1932, s. 317-328); "Vom Islam zur Zeit der Kreuzzüge" (*Festschrift Otto Franke, Asia Major*, IX, Leipzig 1933, s. 441-454); "Die osmanische Geschichte bis zum Ausgang des 17. Jahrhunderts" (*Neue Propyläen Weltgeschichte*, III, Berlin 1941, s. 567-600); "Die Bekehrung des Kaighusuz" (*Festschrift Karl Meuli in Heimat und Humanität*, Basel 1952, s. 203-207); "Das osmanische Reich" (*Hesperia*, sy. 10 [Zürich 1953], s. 52-70); "Die Ausbreitung des Islam bis zum Jahre 750" (*Historia Mundi*, V, Bern 1956, s. 357-390); "Bektaschi" (*Enzyklopädie des Islam*, I [1954], s. 1161-1163).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdurrahman Bedevî, *Mevsû'atü'l-müşteşrikin*, Beyrut 1984, s. 95-97; F. Meier, "Rudolf Tschudi", *Isl.*, XXXVII (1961), s. 138-140; Fr. Taeschner, "Rudolf Tschudi", *ZDMG*, CXII (1962), s. 3-5.



NECMETTİN ALKAN

TUAREG

(bk. TEVÂRİK).

TÛBÂ

(طوبى)

Cennetteki bir ağaçla ilişkilendirilen Kur'an terimi.

İslâm kaynaklarında tûbâ kelimesinin kökeni ve anlamıyla ilgili farklı açıklamalar mevcuttur. Bu kelimenin Arapça "tyb" kökünden türeyip "güzellik, hoşluk, iyilik,